

מצורע

ראיות חייב להביא קרבן אפילו אם היתה ראי' שלישית מחמת אונס⁶.

וטעמא בעי, שדין בעל ראי' אחת ודין בעל שלש ראיות שווים, שהוא אפילו באונס, ודוקא בעל שתי ראיות הוא רק ברצון⁷.

זאת ועוד: בנוגע לראי' ראשונה גופא יש חילוק בין בעל ראי' אחת, בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות: בעל ראי' אחת טמא אפילו אם היא באונס כנ"ל; וכן בעל שתי ראיות — טמא (בטומאה חמורה) גם אם הראי' הראשונה היתה באונס⁸ (ורק ראי' שני' צ"ל ברצון):

א. בדיני טומאת זב (שבסוף פר' שתנו) מצינו ג' אופנים — בעל ראי' אחת, בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות: בעל ראי' אחת, "הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב⁹"; בעל שתי ראיותי טמא טומאת שבעה (וטומאתו חמורה שמתמא גם משכב ומושב, וצריך "מים חיים¹⁰"); ובעל שלש ראיותי — נוסף על טומאתו צריך גם להביא קרבן לכשיטהר לכפרה.

ובפשטות נראה שהחילוק בחומר ה' טומאה בין ג' אופנים אלו תלוי רק ב' כמות הראיות, דכל ראי' נוספת מוסיפה בחומר הטומאה.

אבל מצינו שיש הבדל ביניהם גם באופן הראיות: בעל ראי' אחת טמא אפילו כשראה באונס¹¹ (כדין טומאת קרי שהיא גם באונס); משא"כ בעל שתי ראיות אינו טמא אלא אם ראה ראי' שני' ברצון, אבל אם ראי' שני' היתה באונס אינו טמא טומאת שבעה¹²; ובעל שלש

— וראה נדה שם. תו"כ פרשתנו טו, ג. ועוד. רמב"ם שם ה"ה.

6 דעת חכמים במשנה זבים שם (וראה נדה שם). רמב"ם שם.

7 אף שבנדה שם הובאו ע"ז לימודים [מה ש"ז מטמא באונס אף ראי' ראשונה כו"]; ראי' הב' — מבשרו ולא מחמת אונס¹³; ראי' הג' — "אקשי' רחמנא לנקבה" (יש לו דין נקבה שמתמא באונס — רש"י שם ד"ה זב חדא) — מ"מ מסתבר שיש גם טעם לדבר.

ולהעיר מרש"י נזיר¹⁴ (סה, ב במשנה). וכ"ה ברע"ב נזיר וזבים שם) דזה שמשנזקק לזיבה גם אונסו מטמא הוא לפי "שרגלים לדבר שלא בא מחמת אונסו אלא מחמת זיבה ממש" (וראה תו"ט נזיר שם סד"ה שרגלים לדבר). — וראה לקמן הערה 12.

8 ראה נדה שם, "מאי לא לטומאה לא ל' קרבן". רש"י ותוס' שם. רמב"ם שם.

* ראה שד"ח כרך ט' כללי הפוסקים סי"ח אות ה' — אם הפירוש לנזיר הוא מרש"י.

1 רש"י סוף פרשתנו (טו, לב), מתו"כ שם. נדה לה, א"ב. ועוד. רמב"ם הל' מחוסרי כפרה פ"ב ה"ז.

2 מגילה ת, א. ועוד. תו"כ פרשתנו (טו, ג. שם יג. טו. וראה שם סוף פרשתנו. ועוד). רש"י פרשתנו (טו, ג). רמב"ם שם.

3 פרשתנו טו, יג. מקואות פ"א מ"ח. משנה ייש זבים. רמב"ם הל' מקואות פ"א ה"ה [משא"כ בעל ראי' אחת שטמא כבעל קרי א"צ מים חיים (ראה זבים שם. תו"כ סוף פרשתנו. רמב"ם הל' מחוסרי כפרה שם. ועוד)].

4 נדה לה, א. רמב"ם שם.

5 שלכן בודקין את הזב כו' (זבים פ"ב מ"ב).

באופן טבעי, אבל זוב הוא הטומאה היוצאת מצד חולי.

והחילוק בעבודה בין שני אופנים אלו: הטומאה היוצאת מגוף האדם מורה על הרע שיש באדם, שיש בו שתי חלקות¹⁴: א) רע טבעי הנמצא בו מצד עצם הבריאה, שכך נברא האדם שנשמתו הקדושה מלוכשת בגוף גשמי וחומרי, עם יצר הרע (כמ"ש¹⁵: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו") – כדי שיהי ענין הבחירה; ב) רע שלא ע"פ טבע הרגיל, שהוא כמו חולי – שע"ז ארז"ל¹⁶: "חולי זה יצר הרע" – הרע שנתוסף בהאדם ע"י החטא.

והנה ב"רע" זה גופא שנתוסף ע"י החטא – יש ב' ענינים: א) ע"י חטא עץ הדעת נתוסף רע בכל בני אדם, והוא "זוהמת" הנחש שניתנה בחוה (כמחז"ל¹⁷: "הטיל בה זוהמא") ועל ידה – בכל בני אדם. ב) זה שהאדם מגרה יצרו עליו, שע"י נתוסף אצלו רע, יותר ממדת הרע שיש בו מצד חטא עה"ד.

משא"כ בעל שלש ראיות אינו חייב בקרבן אא"כ היתה הראי' הראשונה (כמו השני) ברצון¹⁸ [וכמבואר בגמ', דזה ששינו (במשנה¹⁹) "ראה ראי' ראשונה בודקין אותה" (אם היתה באונס) – אף שבעל ראי' אחת טמא גם באונס, ולמאי נפק"מ בדיקה זו – הוא, "לקרבן", דאי קמיתא באונס לא מצטרפא לשלש לחייבו קרבן²⁰].

וצריך ביאור, מדוע הראי' השלישית דבעל שלש ראיות מחייבת קרבן גם אם היא מחמת אונס [דלא כבעל שתי ראיות, דראי' שני' צ"ל ברצון דוקא, כנ"ל]; ול- אידך – הראי' הראשונה שלו (משלש ה- ראיות) צ"ל ברצון דוקא²¹ [דלא כבעל שתי ראיות, דגם אם הראשונה באונס, טמא בראי' שני' (כשהיא ברצון)].

ב. ויובן זה ע"פ ביאור שלשת אופנים אלה בעבודה רוחנית:

ענין ה"זוב" הוא חולי, כמבואר ב- רמב"ם²², דיש טומאה היוצאת מהגוף

14) ראה רמב"ן שם, וטעם טומאת ש"ז אע"פ שהוא בטבע התולדה כו".

15) בכל הבא לקמן – ראה אור החמה לסבא דמשפטים (זח"ב צו, ב) מ"הרח"ד. וכן בזהר הרקיע לשם (טט, א ואילך).

15" נח ח, כא.

16) ויק"ר פרשתנו (פט"ו, ח). ירושלמי שבת פ"ד ה"ג. – וראה ד"ה וחסיר גו' וד"ה חמשים שערי בינה תרנ"ג (בסה"מ תרנ"ג ע' רסא, ע' ער ואילך ס' השיחות תש"ג ע' 202 ואילך). קונטרס עץ החיים פ"ג. ועוד.

17) שבת קמז, רע"א. וש"נ. – ואף ש"ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן" (שבת שם) – הרי ע"י חטא העגל חזרה (זח"א נב, ב. קבו, ב. ח"ב קצג, סע"ב) [אף שלא חזרה לגמרי – ראה לקו"ש חכ"א ע' 151 הערה 52. וש"נ].

9) נדה שם.

10) זבים שם.

11) ל' רש"י נדה שם.

12) ע"פ פרש"י (ורע"ב) הנ"ל (הערה 7) שה- טעם שטמא באונס הוא לפי "שרגלים לדבר שלא בא מחמת אונסו אלא מחמת זיבה ממש", י"ל שזהו דוקא לאחר שראה ב' פעמים שלא מחמת אונס.

אבל בר"ש זבים שם (ד"ה אונסו וספיקו – הובא בתו"ט נזיר שם) דלשון המשנה "שרגלים לדבר" קאי רק על "ספיקו" ולא על "אונסו" (ודין אונסו הוא לימוד מקרא).

13) הל' מחסורי כפרה שם בריש הפרק. פיה"מ זבים שם. וכ"ה ברמב"ן עה"ת פרשתנו (טו, יא).

וזהו התוכן הפנימי של טומאת „בעל ראי' אחת“, ד„מהו תורתו – ואשר תצא ממנו גז', הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב"י – אע"פ שגם זה בעל ראי' אחת הוא ענין של חולי:

כיון שזוהמת הנחש נמצאת בכל אדם באופן שאינו יכול להסירה מכל וכל, לכן יש ענינים של רע וטומאה הבאים על האדם שלא ברצונו ואינו יכול למנוע א"ע מהם²⁵. וכיון שמקורו של רע זה הוא מזוהמת הנחש שיש בו בטבע בריאתו ואין זה ברצונו ובחירתו להסירו מכל וכל, לכן ה"ז כמו טומאת קרי ולא כטומאה חמורה דוב.

ונמצא, שב' הקצוות בטומאת בעל ראי' אחת – מחד גיסא היא טומאה קלה (רק טומאת ערב ואינו מטמא מושב ומשכב), ולאידך הטומאה היא אפילו כשהראי' היא באונס – הם מאותה הסיבה: הטומאה היא גם באונס, כי גדרה של טומאה זו קשור עם הרע שאינו תלוי ברצון ובחירת האדם²⁶,

מות . . ותלית אותו על עץ" (חטא עץ הדעת) – נת' בלקו"ש חכ"ד (ע' 132 ואילך. וש"נ). וע"ש, שענין זה הוא למעלה מהא ד„מתו בעטיו של נחש“.

(25) כמחז"ל (ויק"ר פ"ד, ה) עה"פ (תהלים נא, ז) „הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי“, שקאי על ישי אבי דוד (ע"ש) – אף שהוא מהארבעה שמתו בעטיו של נחש. ועכצ"ל שאין זה חטא כפשוטו, התלוי בבחירתו בו, אלא רק תוצאה מזוהמת הנחש בו. וכמבואר בכתהארז"ל שם (ושם, שלא נק' רק „חטא“ דהיינו מל' חסרון לבד, וגם – רק שוגג).

(26) ע"פ המבואר בפנים יומתק ל' חז"ל (נדה שם. וש"נ) „מבשרו ולא מחמת אונסו“ (וכן במשנה נוזר וזבים שם „אונסו“) – דלכאורה אינו ענין של רצון או אונס, אלא אם הויבה היא מחמת עצמה

ויש לומר, שזהו החילוק בין בעל ראי' אחת ובעל שתי ראיות: בעל ראי' אחת מרמז על הרע („חולי“) שניתן בכל בני אדם ע"י חטא עה"ד¹⁸, ובעל שתי ראיות הוא הרע שנתוסף בהאדם ע"י שמגרה יצרו עליו.

ועפ"ז מובן גם הטעם שבעל ראי' אחת טמא אפילו באונס ואילו בעל שתי ראיות אינו טמא אא"כ הראי' (השנית) היא ברצון:

הרע הנמצא באדם מצד זוהמת הנחש אינו ברצונו ובחירתו, ואין בידו לבטלו. וכמו שמבאר אדמו"ר הזקני הא שאמרו חז"ל²⁰ „ד' מתו בעטיו של נחש“, שלא הי' בהם שום חטא²¹ ומתו רק מפני חטא עץ הדעת (שהי' בסיבת עצת הנחש) – שאין זה רק (כפשטות הענין) שמתו מפני ש„נגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון“²², אלא לפי שע"י חטא עץ הדעת ניתנה „זוהמא“ בכל אדם (כנ"ל), ולכן, „אע"פ²³ שהם צדיקים גמורים מ"מ נשאר בהם עדיין איזה שמץ מזוהמת הנחש שלא יכלו להסירו מכל וכל“ (וכיון שיש בהם טומאה וזוהמא, לכן יש בהם ענין המיתה²⁴).

(18) ראה בכתהארז"ל הנ"ל הערה 15 (הובא ג"כ בקיצור באהבת איתן לע"י שבת נה, ב), שצריכים שישלוט היצו"ר עליהם פעם אחת כדי שיהיו בעלי בחירה. ע"ש באורך.

(19) תור"א ס"פ משפטים. ועד"ז הוא בכתבי הארז"ל שם.

(20) שבת נה, ב. ב"ב יז, א.

(21) ראה תוד"ה ארבעה שבת שם.

(22) ל' רש"י ב"ב שם.

(23) ל' התור"א שם.

(24) וידוע ג"כ הספד הארז"ל על הרמ"ק עה"פ (תצא כא, כב) „וכי יהי' באיש חטא משפט

ומטעם זה גופא טמא רק בטומאה קלה (טומאת ערב כו').

וכ"ז בבעל ראי' אחת, אבל זב בעל שתי ראיות, היינו, שמגרה את יצרו עליו יותר מהרע הטבעי (שאינו יכול להסירו מכל וכל), הרי טומאה זו היא רק כש-הראי' אינה באונס²⁷, ואזי טמא בטומאה חמורה, טומאת שבעה כו'.

ג. ויש לומר, שענין בעל שלש ראיות הוא – שהוחזק בטומאה, והיינו שגירה יצרו על עצמו כ"כ עד שהרע נקבע בו באופן של "חזקה".

וזהו גם הטעם שדין זה הוא גם אם ראי' השלישית היא מחמת אונס, דיש לומר, שזהו ע"ד מ"ש הרמב"ם²⁸ ד"אפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב

או מחמת דבר אחר (ז' הדברים שבדקין את הזב). ובתנ"כ (פרשתנו טו, ב) "מבשרו . . ולא מחמת דבר אחר" –

אלא לפי שתוכן הפנימי דטומאה זו הוא הרע שיש באדם שלא ברצונו ובחירתו, אונס כפשוטו, ומזה נשתלשל אח"כ מעין זה בהלכה, שטומאה זו היא גם אם באה, "מחמת דבר אחר".

27) אף שבפשטות ההלכה, גם כשהראי' אינה "באונס" (אלא מחמת עצמה) אין זה מצד רצון האדם – הרי בפנימיות הענינים זהו הרע שבא ברצון האדם, וכנ"ל הערה הקודמת.

28) ה' תשובה פ"ה ה"ג. וראה גם בשמונה פרקים שלו פ"ה.

מרשעו" וכמו שמבאר שם בארוכה לענין פרעה, דזה שחזיק ה' את לב פרעה אינו סתירה ל"עיקר גדול"²⁹ דבחירה חפשית, "לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל כו' נתן הדין למנוע התשובה ממנו כו'".

וכמבואר בספרים³⁰ בענין "ממשלת זדים", דכאשר האדם משקיע את עצמו הרבה בעניני רע ר"ל, אזי נכנע תחת ממשלת הרע, דגם כאשר רוצה כבר ליי-פטר מממשלת הרע אין ביכולתו להתגבר על הרע, ו"נאנס" לעשות את רצון ה' יצה"ר.

ולכן אף שראי' זו היא באונס, הרי כיון שתחילתו ברצוני, נענש גם על האונס הבא אח"כ, כיון שהוא גרם לאונס זה ע"י פשיעתו בתחילה.

ועפ"ז מובן בפשטות זה שבעל שלש ראיות אינו חייב קרבן אלא אי"כ ב' ראיות הראשונות (כולל הראי' הא') היו ברצון [דלא כבעל שתי ראיות, שטמא טומאת שבעה גם אם ראי' ראשונה היתה באונס] – כי ענין זה, שהאדם הוחזק בטומאה עד כ"כ שכבר הוא בגדר אנוס תחת יצרו (ומענישים אותו גם ע"ז) הוא רק אם "עבר ושנה"³², ב' ראיות

29) ל' הרמב"ם ה' תשובה שם פ"ה ה"ג.

30) ראה דרך חיים לאדמו"ר האמצעי (ה) ג

ואיל"ך. ועוד.

31) כדן תחילתו בפשיעה וסופו באונס (ב"מ

מב, א. רמב"ם ה' נזקי ממון פ"ב ה"טז. ה' שכירות פ"א ה"ד). – וראה לקו"ש ח"י ע' 64 הערה 43.

32) יומא פו, ב (וש"ג). וראה שם (פו, א) שזהו

דיוק ל' המשנה (שם פה, ב) "האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב" – "תרי זימני", כי אז נעשה לו כהיתר, ובמילא "אין מספיקין בידו לעשות תשובה" (ענין ה"אונס").

(*) ולהעיר מפיה"מ להרמב"ם זב"ס שם (וראה גם ה' מחזורי כפרה שם ה"ב) שפ"י "לאונס" (שבמשנה שם) כגון שיוכה על גביו או יפחד כו'.

נגדי תמיד³⁶, דאע"פ שכשאדם עושה תשובה מוחלין לו במחילה גמורה, ואין מזכירין לו דבר וחצי דבר³⁷ ממעשיו הקודמים, מ"מ, ככל שהאדם מתעלה יותר בעבודתו לקונו, צריך לעשות תשובה באופן נעלה יותר, ועוד זאת, שאז צריך לעשות תשובה גם על ענינים הנחשבים לחטא וחסרון רק בדקות דדקות, ועד שנדרגתו הקודמת לא היו נחשבים לעון.

[וכמבואר בכתבי האריז"ל³⁸ ד, בכל עת שמעלין נשמת האדם למעלה ממדרגתה מענישין אותו על עבירות קלות כפי ערך עליות המדרגה ההיא, וכמסופר שם אודות, "נשמת צדיק חכם גדול שהיו דנין אותו כשהיו רוצין להעלותו למדרגה העליונה גדולה, והיו מענישין אותו על שפעם א' הי' מכיון בקדושת ובה לציון באומרו לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה ואז ע"י אותו כוונה שכח והסיח דעתו מן התפילין".]

והוא ע"ד הדין³⁹, דת"ח שנמצא רבב על בגדו ה"ז חוצץ, והיינו דאותו הרבב שאצל עם הארץ אינו חציצה, הנה כאשר הע"ה נתעלה ממדרגתו ונעשה ת"ח, שוב אותו הרבב חוצץ.

וזהו הרמז (לגירסא זו) בדין דבעל שלש ראיות שחייב קרבן על רא"י אחרונה מחמת אונס:

מעשה זה (הנרמז ברא"י השלישית) שעליו צריך להביא קרבן נחשב אצלו

כרצון, משא"כ אם רק רא"י אחת היתה כרצון, אף שטמא בטומאת שבעה, אין לו הגדר ד, בעל ג' ראיות".

וזהו חידוש התורה, דגם זה שהוא "בעל שלש ראיות" יש לו תקנה, שעל ידי שמביא קרבן ה"ז מכפר עליו, ושב ורפא לו.

ד. והנה יש גירסא במשנה³³, "ראה רא"י ראשונה בודקין אותו בשנ"י" (ולא "בודקין אותו", דקאי על פעם הראשונה עצמה) — ולפי גירסא זו אולי הפי' שרא"י ראשונה א"צ בדיקה, ומשמע, שלעולם רא"י ראשונה אפ"ל באונס, גם לענין קרבן דבעל שלש ראיות.

והנה אף שלהלכה לא נקטינן כן, וכמפורש בגמ' שבודקין רא"י ראשונה "לקרבן", מ"מ כיון ש"אלו ואלו דברי אלקים חיים"³⁴ מובן, שגם גירסא זו — דבעל שלש ראיות, רא"י ראשונה ושלישית הן גם באונס, ורק רא"י אמצעית צ"ל כרצון — יש בה הוראה ולימוד בעבודת האדם.

והביאור בזה: לפי גירסא זו, הרמז בעבודה מהדין דבעל שלש ראיות שחייב קרבן גם כשהרא"י הראשונה והאחרונה היא באונס, הוא באופן הפכי מהביאור דלעיל — דזה שחייב קרבן אפילו באונס אינו ענין של עונש על מעשיו הרעים שלפנ"ז, אלא אדרבה, היא תוצאה מזה שהתעלה במדרגתו.

ובזהקדם המבואר³⁵ בענין "וחטאתי

(36) תהלים נא, ה.

(37) ל' אדה"ו בתניא אגה"ת רפ"ב.

(38) פע"ח שער התפילין פ"י (וראה בהגהה

שם). וכן בשער הגלגולים הקדמה כב.

(39) שבת קיד, א. ע"ש.

(33) ראה שינויי נוסחאות עה"ג במשניות זבים שם. נוסח המשנה בפיה"מ להרמב"ם הוצאת קאפח זבים שם.

(34) עירובין יג, ב.

(35) תניא פכ"ט (לו, ב).

אונס, כי במצבו הקודם (כשעשה מעשה זה) לא נחשב מעשה זה דבר שצריך כפרה עליו; ורק אח"כ כשעשה תשובה ונתעלה למדריגה עליונה יותר, אזי צריך כפרה על אותו המעשה (אף שעתה ה"ז בגדר אונס).

ולפ"ז מובן הטעם הפנימי של שיטה זו, שגם אם הראי' הראשונה היתה באונס מצטרף לחייבו קרבן, כי אין הרמז בכפרה זו למי ש"עבר ושנה" (כביאור דלעיל), אלא אדרבה, למי שעשה תשובה על מעשיו הרעים, דלאחרי שעשה תשובה על זדונותיו (ראי' שני' ברצון),

הרי בעלייתו למדריגה עליונה יותר, צריך כפרה גם על מעשה של חסרון מועט וזעיר (ראי' באונס):

וע"י הבאת קרבן – „וכפר עליו הכהן לפני ה'”⁴⁰ גם על „אונס” זה, עד לכפרה שלימה, „שיהי'”⁴¹ לרצון לפני ה' ומרוצה וחיביב לפניו ית' כקודם החטא להיות נחת רוח לקונו מעבודתו”.

(משיחת ש"פ מצורע תשכ"ה)

(40) פרשתנו טו, טו.

(41) ל' אדה"ז באגה"ת פ"ב.

אחרי

„דעיקר הקפידא הוא דוקא שלא יכסנו ברגל שהוא דרך בזיון אבל כל שאינו דרך בזיון כגון בסכין או בכלי אחר או בקיסם שפיר דמי מאחר שעושה כן בידו . . ועכשיו נוהגין לכסות ביד הסכין וכן משמע בסמ"ג דעיקר המצוה לכסות בסכין ששפך.“

ונ"ל, שלדעת הסמ"ג (לפי הבי"ח) כוונת הציווי היא החיוב לכסות במה ששפך, ועפ"י נמצא, דהא דנתמעט רגל מכיסוי הדם הוא בעיקר לפי שאינו בכלל „במה ששפך בו יכסה“, אלא שאח"כ מוסיף בברייתא עוד ענין (טעם הדבר), שבכיסוי ברגלים יש משום בזיון מצות.

[ולכאורה יש לדייק כן מנוסח הברייתא]

א. כתב הרמב"ם בסוף הל' שחיטה (וסיום ספר קדושה) בדיני כיסוי הדם: „וכשמכסה לא יכסה ברגלו אלא בידו או בסכין או בכלי כדי שלא ינהוג בו מנהג בזיון והיו מצות בזויות עליו.“

ומקורו בברייתא: — „ושפך וכסה, במה ששפך (בידו. רש"י) בו יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהיו מצות בזויות עליו.“

והנה הרמב"ם שינה מל' הברייתא: (א) פתח בהאיסור — „לא יכסה ברגלו“ (ולא כבברייתא שהתחלה היא „במה ששפך בו יכסה“), (ב) השמיט הלימוד „ושפך וכסה“, (ג) פירט „בידו או בסכין או בכלי.“

ויש לבאר זה ע"פ מ"ש הבי"ח:

(6) ראה דרכי תשובה לשו"ע יו"ד שם סעיף ו אות מז. וש"נ.
(7) מ"ע סד — „ושפך וכסה במה ששפך יכסה וזהו בסכין“. וראה הערה הבאה.
(8) ומה שמותרים לכסות גם „בקיסם“ (סמ"ג שם) הוא „מאחר שעושה כן בידו“ (בי"ח שם), ובמילא ה"ל בכלל „במה ששפך“.
וי"ל שגם לדעת רש"י העיקר הוא החיוב לכסות „במה ששפך“, אלא שמפרש דהיינו „ידו“ (ולא הסכין). וראה דברי תמודות לרא"ש חולין שם (אות כד).

וראה דרכי תשובה שם (אות מו) משר"ת מור ואהלות, שקר"ט אי הוי החיוב לכסות באותו היד ששחט בה דוקא או דלא הוי הקפידא רק שלא יכסה ברגל. ובראש יוסף שבת שם ש, לאו דוקא יד אלא לאפוקי רגל דרך בזיון, ובמדרפיקו וכדומה שרי.

(9) ראה לקמן הערה 16.

(1) פ"ד הט"ז.
(2) חולין פז, א. שבת כב, א. תו"כ פרשתנו (אחרי יו, יג).
(3) פרשתנו שם (ושם: וכסהו. — ולהעיר מהגירסא שהובאה בדק"ט שבת שם, שבתחלה נעתק בברייתא ל' הכותב „ושפך את דמו וכסהו בעפר“, ואח"כ ממשיך „ושפך וכסה במה כו“. וראה של"ה רמ, א).
(4) ובפרט שבהלכה שלפנ"ז, בדין „ומי ששחט הוא יכסה“, מביא הלימוד „שנאמר ושפך וכסהו בעפר“ (ראה חולין ותו"כ שם „ושפך וכסה — מי ששפך יכסה“).
(5) לטו"ד סכ"ח ד"ה ומכסה בידו.

(*) כ"ה ברמב"ם מהדורת פרענקל (ע"פ כת"י, כמה דפוסים ועוד). — ובדפוסים הנפוצים לא הובא „ושפך“.